

ECONOMIE
als menswetenschap

ECONOMIE ALS MENSWETENSCHAP

—

Christophe Timbremont

INHOUD

Inleiding	13
------------------	-----------

DEEL I	DE ECONOMISCHE BRIL(LEN)	17
---------------	---------------------------------	-----------

hoofdstuk 1 Definitie en begripsafbakening	19
---	-----------

1. Definitie: wat is economie?	19
2. Behoeften	22
3. Het allocatievraagstuk	23
4. De productiefactoren	24
5. De economische huishoudingen	24
6. Soorten economieën	26
6.1. De vrijemarkteconomie	26
6.2. De centraal geleide economie	26
6.3. De gecorrigeerde markteconomie	27
6.4. Het protectionisme	28

hoofdstuk 2 Een kapitalistische vrijemarkteconomie	31
---	-----------

1. De vrijemarkteconomie	31
1.1. Wat?	31
1.2. Waarom een vrijemarkteconomie een illusie is	33
2. Het kapitalisme	35
2.1. Wat?	35
2.2. De zegen en de vloek van het kapitalisme	36
3. Het concept van groei	39
4. Grenzen aan de groei?	41

hoofdstuk 3 Economische theorieën	45
--	-----------

1. De grondleggers	45
1.1. De klassieke school	45
1.2. Het marxisme	54
1.3. Het keynesianisme	59

2.	De opvolgers	63
2.1.	De schumpeteriaanse school	63
2.2.	Het monetarisme	65
2.3.	De behavioristische school	66
3.	De nieuwste lichtung	68
3.1.	Tim Jackson (°1957)	69
3.2.	Ha-Joon Chang (°1963)	70
3.3.	Thomas Piketty (°1971)	71
3.4.	Kate Raworth (°1970)	76
3.5.	Het nieuwe monetarisme	78

DEEL 2 DE GROTE BEWEGINGEN, GROEPEN EN KEUZES 83

hoofdstuk 4 De bewegingen van de economie 85

1.	De economische kringloop	85
1.1.	De eenvoudige kringloop	85
1.2.	De volledige kringloop	86
2.	Nationale rekeningen	89
2.1.	Het bruto binnenlands product (bbp)	89
2.2.	Het bruto nationaal product (bnp)	93
2.3.	Het bruto nationaal inkomen (bni)	94
2.4.	De koopkrachtpariteit (kkp)	95
2.5.	Problemen bij het berekenen van de nationale rekeningen	96
2.6.	Ontwikkeling meten	99
2.7.	De indicator van het consumentenvertrouwen	102
3.	De verschillende economische golfbewegingen	103
	CASUS: Het probleem van de pensioenen	107

hoofdstuk 5 De rol van de overheid 115

1.	Waarom de overheid de economie met rust moet laten	115
2.	Waarom ze dat vooral niet mag doen	116
3.	De economische rol van de verzorgingsstaat	118
4.	Economische politiek	119
4.1.	De onbehaaglijke driehoek	119
4.2.	De magische vierhoek	120
4.3.	De magische vijfhoek	121
4.4.	Conjunctuurpolitiek	122
5.	De overheidsfinanciën	122
5.1.	Inkomsten van de overheid	123

5.2. Uitgaven van de overheid	124
5.3. De staatsschuld	124
hoofdstuk 6 Het inkomen	129
1. Inkomen en vermogen	129
2. Soorten inkomens en belastingen	130
2.1. Directe belastingen	132
2.2. De indirecte belastingen	137
2.3. Belastingontduiking en -ontwijking	139
3. Vermogensbelasting	140
CASUS: Het basisinkomen	141
hoofdstuk 7 (Inkomens)ongelijkheid	147
1. Waarom (te veel) ongelijkheid een probleem is	147
2. De discussie van de toplonen	148
3. Meten van inkomensongelijkheid	150
3.1. Problemen bij het meten van inkomensongelijkheid	150
3.2. De Lorenzcurve en de Ginicoëfficiënt	151
3.3. De Palmaratio	153
4. Structurele factoren die een rol spelen bij inkomensongelijkheid	154
4.1. Technologische evolutie en automatisatie	154
4.2. Veranderende werkgelegenheid	155
4.3. De impact van het kapitaal	156
5. Ongelijkheid terugdringen in België	159
5.1. De progressieve inkomensbelastingen	159
5.2. De sociale zekerheid	159
5.3. Loonvorming	161
5.4. Collectieve voorzieningen en sociale goederen	161
6. Aanbevelingen voor het verder terugdringen van de ongelijkheid	162
7. Internationale loonongelijkheid	164
CASUS: Armoede	165

DEEL III DE MARKT EN ZIJN SPELERS 169

hoofdstuk 8 De consument	171
1. De rationele consument	173
2. De niet zo rationele consument	174
2.1. Het menselijk denken (bij aankoopbeslissingen)	175
2.2. De rol van reclame	181
2.3. De rol van de consumptiemaatschappij	183

3.	Het rationele keuzeproces	184
3.1.	Het nutsconcept	184
3.2.	De afweging tussen wat je wilt en wat je kunt kopen	185
3.3.	Soorten beslissingsprocessen	187
4.	De vraagcurve	189
4.1.	De vraagcurve van een goed of dienst	189
4.2.	Verandering van en op de vraagcurve	191
4.3.	Consumentensurplus	192
5.	Elasticiteit	193
5.1.	De prijselasticiteit van de vraag	193
5.2.	Kruisprijselasticiteit van de vraag	197
5.3.	Inkomenselasticiteit	197

hoofdstuk 9 De producent 201

1.	De economische sectoren	201
1.1.	Verdeling	201
1.2.	Het belang van de sectoren	202
2.	De onderneming	204
2.1.	Eigendomsstructuur	205
2.2.	Inspraak binnen ondernemingen	207
2.3.	(Juridische) vormen van ondernemingen	207
2.4.	Concentratie van ondernemingen	209
2.5.	Transnationale ondernemingen	211
2.6.	Directe buitenlandse investeringen door TNO's	214
3.	Productie en investeringen	216
4.	Productiviteit	217
5.	Kosten	222
6.	Winstvorming	226
6.1.	De perfect competitieve markt	226
6.2.	Gemiddelde opbrengst, marginale opbrengst en prijs	227
6.3.	Winstmaximalisatie	227
7.	Het aanbod	229
7.1.	Het individuele aanbod	229
7.2.	Het totale aanbod	231
7.3.	Verschuiving op en van de aanbodcurve	232
7.4.	Producentensurplus	233

hoofdstuk 10 De markt 235

1.	Competitieve versus niet-competitieve markten	236
2.	De marktprijs	236

3.	De wetten van vraag en aanbod	237
4.	De wet van King	239
5.	Overheidsinterventies op de markt en hun effecten	240
5.1.	Maximumprijzen of het blokkeren van prijzen	241
5.2.	Minimumprijzen	242
5.3.	Belastingen en subsidies	242
	CASUS: Vraag en aanbod op de huizenmarkt	243

hoofdstuk 11 Marktmacht **249**

1.	Het probleem van de collectieve goederen	249
2.	Het monopolie	251
3.	Monopolistische mededinging	254
4.	Oligopolie	255
5.	Monopsonie	257
	CASUS: De kredietcrisis	257

DEEL IV OVER HET SLIJK DER AARDE **265**

hoofdstuk 12 Het geldwezen **267**

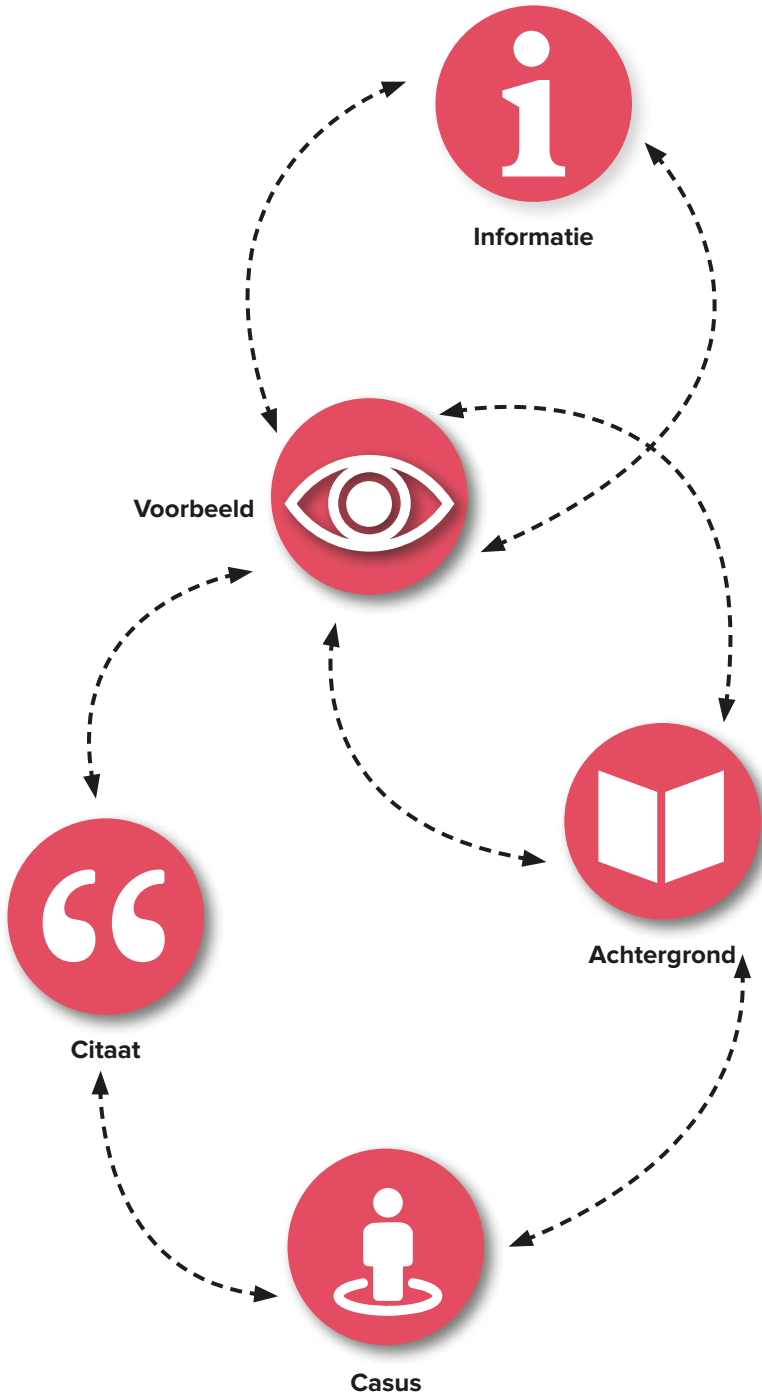
1.	Soorten geld	267
1.1.	Klassiek papiergeld	267
1.2.	Moderne betaalmethoden	269
1.3.	Cryptomunten	271
2.	De banken	272
2.1.	De handelsbanken	272
2.2.	De investeringsbanken	274
2.3.	De Centrale/Nationale Bank	274
3.	Geldschepping door kredietverlening	275
4.	Monetaire soevereiniteit	277

hoofdstuk 13 Inflatie **281**

1.	Gevolgen van inflatie	281
2.	Oorzaken van inflatie	282
3.	De geldhoeveelheid en inflatie	283
4.	De index	285
4.1.	Wat?	285
4.2.	Punten en procenten	286
4.3.	Automatische indexering van de lonen	286
	CASUS: Eurotroubles	288

DEEL V	INTUSSEN BIJ DE BUREN	297
hoofdstuk 14	Internationale economie	299
1.	Internationale handel	299
2.	De betalingsbalans	300
3.	Economische integratie	301
3.1.	Vrijhandelszone	301
3.2.	Douane-unie	302
3.3.	Gemeenschappelijke markt	302
3.4.	Economische unie	302
3.5.	Totale economische integratie	302
hoofdstuk 15	Internationale economische organisaties	305
1.	De Europese Unie (EU)	305
1.1.	Ontstaan	305
1.2.	Lidstaten van de EU	306
2.	GATT en WHO	307
3.	De UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development)	309
4.	De OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling)	309
5.	De Groep van Acht / Twintig	310
hoofdstuk 16	Internationale financiële organisaties	313
1.	Het IMF	314
1.1.	Gewone trekkingsrechten	315
1.2.	Speciale trekkingsrekening (SDR)	317
1.3.	Kredietverstrekking via het IMF	317
2.	De Wereldbank	318
3.	De Europese Centrale Bank (ECB) en de Europese Investeringsbank (EIB)	318
hoofdstuk 17	Ontwikkelingslanden	321
1.	Kort overzicht van de economische evolutie van de ontwikkelingslanden	321
1.1.	De koloniale erfenis	321
1.2.	De eerste stappen van de onafhankelijke economieën	322
1.3.	De klap van de oliecrisis en het neoliberalisme	322
2.	De impact van structurele handelstekorten	323
3.	Structurele nadelen zijn relatief	325
	CASUS: Microkredieten	326
	Glossarium	328
	Referenties	333

Inleiding

Toen ik enkele jaren geleden de eerste versie van dit handboek begon te schrijven, was ik al enkele jaren met dit vakgebied bezig. Zoals veel collega's ging ik er toen te veel van uit dat ik eerst aan mijn studenten de wetenschap moest uitleggen zoals ze is en dan pas kon nuanceren en gaan naar wat zou kunnen zijn. Dit was eigenlijk een foute veronderstelling doordat ik nog te veel in de klassieke val trapte. Hoewel ik ook toen zowel in mijn titel als in mijn eerste hoofdstuk al sterk de stelling verdedigde dat economie geen exacte wetenschap is, deed ik in de rest van dat boek te weinig om die basisthese te staven.

Intussen ben ik een aantal jaren verder en misschien niet wijzer, maar wel meer belezen en heb ik er bewust voor gekozen om dit veel meer te gaan doen. Dat betekent dat dit handboek minder objectief en waarde vrij is dan het vorige. Dat is een bewuste keuze. Een wetenschap als economie kan in mijn ogen niet objectief of zelfs waarde vrij zijn. Te veel economische politieke beslissingen worden volgens mij gestaafd op theoretische modellen die als feiten worden aangebracht, terwijl sommige van die modellen zelfs nauwelijks op empirisch onderzoek zijn gebaseerd. Door het gebruik van wiskundige technieken en grafieken krijgen die modellen een aura van waarheid, terwijl ze eigenlijk een model zouden moeten zijn dat we als spiegel kunnen gebruiken om de werkelijkheid te bekijken. Andere modellen verdedigen onder het mom van neutraliteit eigenlijk sterk de status quo (zoals de theorie van het absoluut voordeel die ik in dit boek zal bespreken, die eigenlijk de kloof tussen rijke en arme landen bestendigt). Kiezen voor het behoud van de bestaande economische verhoudingen is echter ook een waarde geladen keuze.

In dit boek stel ik daarom veel meer kritische vragen ten aanzien van de klassieke modellen vanuit de rationele keuze en geef meer ruimte aan de visie van anderen die dat ook doen. Ik heb geprobeerd om hier niet mee te overdrijven, zodat ik niet doe wat ik anderen verwijt: jou als lezer een mening opdringen. Waar mogelijk heb ik geprobeerd om verschillende visies aan bod te laten komen, of minstens aan te geven dat bepaalde ideeën een visie zijn (al dan niet de mijne).

Met dit boek streef ik dan ook een dubbel doel na. Enerzijds wil ik de lezer de nodige basiskennis bijbrengen om een aantal economische fenomenen te bekijken, maar tegelijk wil ik aanzetten om zelf een mening te vormen. Economie is namelijk een erg belangrijke wetenschap. Ze geeft voor een groot deel mee vorm aan onze samenleving. Hoe we onze schaarse middelen en materiële welvaart creëren en verdelen, heeft een grote impact op hoe we samenleven en hoe we ons daarbij voelen. Daarom mogen we economie niet louter aan economen overlaten. Economie moet in die optiek wat meer bescheidenheid durven toonen, maar ook openheid ten opzichte van inzichten uit de psychologie, sociologie, antropologie en politicologie. Als we economische fenomenen echt willen begrijpen, moeten we de mens als geheel durven bestuderen.

De econoom John Kenneth Galbraith haalt regelmatig de wetenschap van de economie van haar voetstuk met wat droge humor. Hieronder twee citaten van hem om dit te illustreren:

‘De enige functie van economische voorspellingen is om astrologie respectabel te laten lijken.’

Met andere woorden: ons vermogen om economische voorspellingen te doen, is ondanks alles vrij beperkt. Wat is dan het nut van die economische wetenschap? Ook daar had Galbraith een creatief antwoord op:

‘Economie is uitermate nuttig als vorm van werkgelegenheid voor economen.’

Het boek omvat vijf delen, elk deel bestaande uit enkele hoofdstukken. Het eerste deel bevat, naast een definiëring, vooral een overzicht van economische theorieën en visies. In het tweede deel bespreek ik enkele macro-economische gegevens en stel ik kritische vragen bij de verdeling van de welvaart. Het derde deel gaat hoofdzakelijk over de klassieke theorie van de rationele keuze en hoe die tot het marktsysteem leidt. In deel 4 behandel ik kort het fenomeen van geld en in het laatste deel nog een aantal specifieke aspecten van internationale economie.

In elk hoofdstuk probeer ik door middel van voorbeelden, extra informatie of achtergrondstukjes het geheel duidelijker te maken en beter te plaatsen. Bij verschillende hoofdstukken vind je een meer uitgewerkte casus, waarin een bepaald economisch fenomeen of een bepaalde gebeurtenis uitgebreider wordt beschreven. De bedoeling daarvan is vooral de theorie aan de praktijk te koppelen.

Tot slot nog een technische opmerking. Net als ieder ander heb ik veel gebruikgemaakt van bronnen. Waar ik rechtstreeks uit het gedachtegoed van anderen putte, staat dit steeds vermeld. Achteraan vindt de lezer daarvan een bronnenlijst. Tegelijk heb ik mijn best gedaan om die lijst niet te lang te maken. Ik weet uit ervaring dat geen enkele student gaat grasduinen in een bronnenlijst van tien pagina's of meer, hoewel ik eigenlijk hoop dat hij daar wel in gaat snuffelen. Wie zich een gefundeerde mening wil vormen over economische fenomenen, heeft basiskennis nodig en meningen van anderen om zich aan te spiegelen. Als dit boek erin slaagt je zin te doen krijgen om daarover meer te weten en je op zoek doet gaan naar andere werken (al dan niet uit de lijst achteraan), dan ben ik als lesgever een zeer tevreden man.

Christophe Timbremont

1 juli 2022

DEEL I

De economische bril(len)

hoofdstuk 1

Definitie en begripsafbakening	19
1. Definitie: wat is economie?	19
2. Behoeften	22
3. Het allocatievraagstuk	23
4. De productiefactoren	24
5. De economische huishoudingen	24
6. Soorten economieën	26
6.1. De vrijemarkteconomie	26
6.2. De centraal geleide economie	26
6.3. De gecorrigeerde markteconomie	27
6.4. Het protectionisme	28

HOOFDSTUK 1

Definitie en begripsafbakening

1. DEFINITIE: WAT IS ECONOMIE?

Het mens- en wereldbeeld van de economie past volledig in het Europese gedachtegoed van de verlichting. De rationeel denkende en handelende mens, die voortdurend voor- en nadelen, kosten en baten afweegt en op basis daarvan beslissingen neemt en keuzes maakt, is binnen de economie een gegeven. Dit wordt de ‘homo economicus hypothese’ genoemd. In die zin is de economie een abstractie van de werkelijkheid zoals de psychologie, de filosofie of de sociologie die beschrijft. Toch mogen we niet uit het oog verliezen dat die manier van denken in de huidige wereld zeer dominant geworden is. De economie beheerst immers in veel landen het politieke en maatschappelijke leven en bovendien heeft de globalisering die manier van denken wereldwijd verspreid. De wereld is een ‘*global village*’ of, in economische termen, een ‘*global market*’ geworden, waarbinnen dit eendimensionale denken een steeds belangrijkere plaats inneemt.

De klassieke economie gebruikt als basisdefinitie vaak die van Robbins (1932):

‘Economie is de wetenschap die het menselijk gedrag bestudeert als relatie tussen doelen en schaarse middelen die op verschillende manieren kunnen worden aangewend.’

Eigen aan de klassieke school was het uitgangspunt dat die keuzes rationele keuzes waren. Gelukkig zette Robbins dit niet letterlijk in zijn definitie, waardoor ze vandaag bruikbaar blijft. Zoals je verder in dit boek zult kunnen lezen, zijn heel wat economen intussen tot het besef gekomen dat het met die rationaliteit bij dat menselijke gedrag nogal eens kan tegenvallen.

Die definitie lijkt ook min of meer af over welk soort keuzes het gaat, maar tegelijk ook weer niet. Ze lijkt af omdat het gaat over keuzes die te maken hebben met economische aspecten, met name de verdeling van de schaarse middelen.

Anderzijds kun je evengoed stellen dat vrijwel alle doelen in het leven met die schaarse middelen te maken hebben. Als je met iemand in het huwelijksbootje wilt stappen, dan hoop ik voor jou dat de keuze van je partner geen louter economische berekening was. Maar de beslissing om te trouwen zal op een of andere manier wel heel wat deelaspecten hebben waarover je economische keuzes gaat maken. Waar ga je met je partner wonen? Waar gaan jullie van leven? Maar evengoed: hoe zal het trouwfeest eruitzien? Of: hoeveel mensen ga je uitnodigen? Dit zijn vragen waarbij het antwoord ook van je (schaarse) middelen zal afhangen.

We kunnen dus stellen dat economie met bijna alles te maken heeft, maar omgekeerd zijn er weinig zaken die alleen maar met economie te maken hebben (Fine & Milonakis, 2009). Het budget voor je huwelijksfeest is hopelijk niet de enige factor die bepaalt wie er op de gastenlijst komt. Wees dus voorzichtig met het te ver doortrekken van de ‘alles is economie’-stelling. Voor je het weet, probeer je alles te berekenen en af te wegen, en daar zijn wij als mens niet echt voor gemaakt. Uiteindelijk zul je daardoor vooral gefrustreerd achterblijven. Als je dat echt wilt, kun je voor heel veel zaken economische keuzes zien, maar het is niet altijd zinvol om dat te doen.

Bij het maken van die keuzes wordt dikwijls alleen gedacht aan spectaculaire ‘keuzes’ die een weerslag hebben op grote groepen of zelfs op de hele wereldbevolking, maar ook onze ‘schijnbaar’ onbelangrijke, dagelijkse keuzes maken het voorwerp uit van de studie van de economie.

De veronderstelling die de economie aan de oorsprong van die keuzeproblematiek plaatst, is de schaarstehypothese. Niet iedereen kan gelijktijdig zijn behoeften bevredigen, of je kunt als individu niet al je behoeften bevredigen omdat de middelen ter bevrediging ‘schaars’ zijn. Het ‘schaarstebegrip’ wordt daardoor verheven tot de bestaansreden van de economie als wetenschap. Immers: geen schaarste ---> geen keuze ---> geen economie. ‘Overvloed’ en ‘schaarste’ zijn echter zeer relatieve begrippen en kunnen verschillend ingevuld worden van plaats tot plaats, van bevolkingsgroep tot bevolkingsgroep en zelfs van individu tot individu, zodat, wat voor de ene een prangend economisch probleem is, voor de andere niets met economie te maken heeft.

Uit de schaarstehypothese volgt logischerwijze dat de economisch handelende mens en de gemeenschap de gegeven middelen zodanig zullen benutten, dat zo veel mogelijk behoeften bevredigd worden. De rekenende en berekende ondernemer en de spaarzame huisvrouw zijn dan ook de archetypes van de economie, die het ‘vak’ economie voor velen onaantrekkelijk of zelfs ongenietbaar maken. Geschiedenis, psychologie, sociologie en antropologie komen ons echter te

hulp om dit naïeve mensbeeld van de econoomist te nuanceren en naast efficiëntie ook prestige, status, lust, macht, altruïsme, ... als even zoveel drijfveren van het menselijk handelen te beschouwen.

De relativiteit van schaarste kunnen we gemakkelijk illustreren. Zo was uranium in de negentiende eeuw een afvalproduct van goudmijnen in Zuid-Afrika, omdat er gewoon geen toepassing voor was. Nu hebben we kernenergie en is uranium erg duur. Het spreekt voor zich dat alle afvalbergen van de vroegere mijnen intussen al uitgebreid doorzocht zijn om er de laatste grammetjes uit te halen.

Dat wil niet zeggen dat een product een zogenaamd 'praktisch' gebruik moet kennen om schaars te zijn. Diamant, bijvoorbeeld, kent wel een aantal praktische toepassingen, maar de grote vraag naar dit product is vooral een gevolg van de esthetische waarde. Economisch gezien maakt het niet uit waarom een product gegeerd is.

De uitgangspunten van de klassieke economie zijn vrij eenvoudig, maar de consequenties zijn verstrekkend:

- de mens is een wezen met een onbeperkt aantal verlangens (behoeften);
- de middelen om die behoeften te bevredigen, zijn in beperkte mate voorhanden (schaarste);
- de economisch handelende mens zal de schaarse middelen zodanig aanwenden, dat hij in zo veel mogelijk behoeften kan voorzien. De motor van zijn handelen is (welbegrepen) eigenbelang.

Alle andere begrippen, theorieën en modellen zijn op die drie uitgangspunten terug te brengen.

Binnen de westerse samenleving (een geldeconomie) is het diegene die meest succesvol is, die over het meeste geld beschikt, omdat hij zich de meeste schaarse middelen kan aanschaffen en dus ook de meeste behoeften kan bevredigen.

2. BEHOEFTE

‘Er is genoeg voor ieders behoefte, niet voor ieders hebzucht.’ (M. Gandhi)

Een economische behoefte is het aanvoelen van een welvaartstekort en het verlangen naar een concreet middel om in dit tekort te voorzien.

De klassieke economie gaat uit van een oneindigheid van behoeften en een voortschrijdende omvorming van niet-economische naar economische behoeften (ontspanning, opvoeding, verzorging, ...). Hierbij wil ik toch wijzen op de relativiteit van de meeste behoeften: er zijn maar enkele ‘absolute’ of objectieve behoeften. De meeste behoeften verschillen van persoon tot persoon, van plaats tot plaats en van gemeenschap tot gemeenschap. Economen maken hier echter meestal geen onderscheid in. Volgens de meesten onder hen is er in de behoeften geen hiërarchie. De markt bepaalt immers wat er gekocht en dus gemaakt zal worden. Die manier van redeneren (zogenaamd ‘waardevrij’) bevestigt de ongelijke verdeling en geeft een absoluut gehalte aan het marktmechanisme (wat op zich ook een waarde is). Concreet betekent dit dat er wel cola en auto’s geproduceerd worden voor een koopkrachtige vraag (vooral in het noorden van onze planeet), maar dat de middelen ontbreken voor het voorzien in de meest elementaire behoeften in het zuiden van onze aarde (wegens gebrek aan koopkrachtige vraag). Dit is een onhoudbare situatie waarvan meer en meer economen zich bewust worden.

Die relativiteit uit zich ook op het persoonlijke vlak. Mensen zijn in staat om behoeften te ordenen op basis van voorkeur, maar dergelijke rangordes zijn steeds persoonlijk en vaak vluchtig. Laat iemand een lijst goederen ordenen volgens voorkeur en geef hem dezelfde lijst enkele dagen later opnieuw: het is goed mogelijk dat bepaalde producten zullen verschuiven. Economische behoeften worden bevredigd met economische goederen (stoffelijk) en diensten (onstoffelijk). Het onderscheid tussen economische en vrije goederen wordt gevormd door de schaarste (herinner je de relativiteit van dit begrip). Het verwerven van economische goederen en diensten vraagt een inspanning. Concreet betekent dit dat je er arbeid moet voor verrichten of er geld en/of tijd moet aan besteden. Voorlopig vraagt het inademen van verse lucht nog geen van zulke inspanningen. Verse lucht is dus geen economisch, maar een vrij goed. Het beantwoorden aan een behoefte maakt de nuttigheid uit van het goed.